

Manuel Carbonell

Patmos, el poema que alguns, amb encert, han qualificat de suprem, Hölderlin el compon a finals de 1802 a Nürtingen (Suàbia). Valgui aquesta datació tan sols per contextualitzar-lo, ni que sigui sumariament. Uns apunts preliminars haurien de bastar perquè el lector no s'hi sentís gaire incòmode. D'entrada, el tema i la manera de tractar-lo, sense oblidar l'estranyesa que això pot suscitar en un ambient afectat cada vegada més pel desconeixement del substrat cultural de què es nodreix el poema.

Per presentar només una part del tema i deixant per a les notes el seu tractament, el títol sol ja remet a l'illa grega de l'Egeu oriental en què, segons la tradició, fou exiliat Joan l'Evangelista i on hauria escrit el darrer llibre del Nou Testament, l'*Apocalipsi*. Hölderlin veu aquest document com el punt de ruptura i de naixement de dues esferes historicoculturals: l'oriental i l'occidental. L'una correspon a la Grècia clàssica, l'altra al món constituït amb el cristianisme. La característica de cada esfera se li fa visible a partir de confrontar la posterior en el temps amb l'anterior.

Si, en la grega, la presència dels divins, dels déus, envoltava d'una aura divina la *Heimat*, l'estada de l'home a la terra, ara l'occidental es caracteritza pel fet d'haver-se'n absentat el diví. Amb l'Ascensió de Crist, «el darrer dels Celestes», com és anomenat en alguns himnes, hauria començat l'imperi de l'Esperit, de la Raó. Aquesta tendència acabaria imposant el que una nota marginal al manuscrit subratlla com «l'aprioritat de l'individual». Si abans els punts cardinals, Cel i Terra, mortals i immortals, definien en tetràquica reciprocitat el *Wirkungskreis*, el «camp d'efectivitat» per a la *wohnend Leben*, la «vida habitant» (cf. *Poemes de l'entenebriment*, Quaderns Crema, Barcelona 1996 p. 128), ara els homes s'han erigit en amo i senyors absoluts de si mateixos i d'un món il·limitat, amb les conseqüències nefastes de degradació dels «valors» humans, com s'exposa als versos 174-175. Amb el cristianisme, amb l'espiritualització de la vida, s'haurien dissolt els referents, l'horitzó més propi, per a l'apropiació d'allò que és *nationelles*, «nacional» en el sentit de nadiu, innat. I, tanmateix, el corpus mític fundacional d'occident, el que en fa una *Vaterland*, una pàtria, el continua constituint eminentment la tradició neotestamentària. Els poemes hi puen la substància a poematitzar, a fer-ne cant. Són *vaterländische Gesänge*, «cants patriòtics».

La necessària confrontació del món grec amb el món «hespèric», terme amb què Hölderlin defuig la tipificació, ideològicament saturada, d'«occidental», fa albirables a la poesia les respectives tendències «nacionals». L'una és la inversa de l'altra. Això és així perquè tots dos mons són els pols extrems d'una *Harmonischentgegengesetzt*, d'una «oposició harmònica», com l'he traduïda als *Principis per a la consecució poètica* (Quaderns Crema, Barcelona 2014). Una polaritat com aquesta es caracteritza perquè l'impuls d'un extrem és sortir del que hi és «nacional» per anar al «nacional» de l'altre extrem, és sortir d'allò que és propi per anar a apropiarse el seu radicalment altre, el seu *Fremdes*, l'«estranger», i tornar al pol de partida. La tornada pren llavors la forma d'una *kategorische Umkehr*, d'una «inversió categòrica» en cada pol. Com a tal, aquest moviment des d'un pol es creua, sense solució dialèctica (Hegel) però, sense síntesi, amb el de l'altre pol. En la importància d'aquest concepte, hom hi ha vist l'origen de la profusió de l'hipèrbaton i del quiasme en l'estil dels

darrers himnes. En molts casos forma i contingut s'entrecreuen fins a crear un nus de significacions paradoxal, indesnuable. Per als traductors, la creu.

A la penúltima estrofa de *Patmos*, la catorzena, hi ha una frase que abraça quatre versos i mig. Tot i no ser dels passatges més difícils, el sol acarament de diverses traduccions permet veure el repte d'«enllarar», per dir-ho amb la veu de Josep Carner, la paraula hölderliniana, el seu cant. L'estrofa entera diu:

Und wenn die Himmlischen jetzt

So, wie ich glaube, mich lieben

Wie viel mehr dich,

200 Denn Eines weiß ich,

Daß nemlich der Wille

Des ewigen Vaters viel

Dir gilt. Still ist sein Zeichen

Am donnernden Himmel. Und Einer stehet darunter

205 Sein Leben lang. Denn noch lebt Christus.

Es sind aber die Helden, seine Söhne

Gekommen all und heilige Schriften

Von ihm und den Bliz erklären

Die Thaten der Erde bis itzt,

210 Ein Wettlauf unaufhaltsam. Er ist aber dabei. Denn seine Werke sind

Ihm alle bewußt von jeher.

Els versos a considerar ara van del 206 fins al 210. La diversitat de traduccions que se n'ha fet en francès, italià, castellà i català, per limitar-nos a aquestes llengües de la mateixa família, mostra no tant les febleses i els encerts de cada versió, sinó més aviat la potència peculiar de la paraula original. L'acarament segueix un ordre cronològic dins cada llengua, deixant per suposat que en la majoria de casos els traductors deuen haver tingut en compte les opcions que han seguit els seus precursors tant en la pròpia llengua com en les altres properes, cosa que no sempre es tradueix en un producte, per dir-ho així, millor. No cal dir tampoc que aquesta mostra no preten ser ni exhaustiva ni tampoc selectiva. L'observació de les versions farà advertir alguns aspectes de l'estil de Hölderlin i aportarà alguns indicis de la matèria del poema, o per dir-ho amb Walter Benjamin, *das Gedichtete*, «el poemàtic», allò que és alhora producte i objecte de la tasca poètica. Tot plegat, potser il·lustrarà no tant la duresa de seguir el text font, com més aviat el coratge d'haver-s'hi enfrontat.

ITALIÀ. Sono però gli eroi, i Suoi figli, / tutti venuti e testi sacri / da Lui e la folgore spiegano / i fatti della terra fino ad ora, / una corsa inarrestabile. (*Hölderlin*, Alberto Guareschi, Guanda editore, Parma 1965, p. 127). Ma sono venuti / tutti gli Eroi, i suoi figli, / e la sua sacra scrittura, / e le opere della terra fino ad oggi / spiegano il fulmine. La gara è inarrestabile. (*Le liriche*, Enzo Mandruzzato, Adelphi, Milano 1993, P. 681). Ma gli eroi, i suoi figli / Sono giunti

tutti e le sue sacre Scritture / Spiegano la folgore / Le gesta del mondo finora, / L'inarrestabile corsa. (*Tutte le liriche*, Luigi Reitani, Mondadori, Milano **2001**, p. 327). Ma gli eroi, i suoi figli, sono / Venuti tutti e sacre Scritture / Da Lui e il lampo spiegano / Le gesta della terra fin adesso, / Una corsa inarrestabile. (*Patmos*, Franco Desideri, *aisthesis* anno III, numero 1, **2010**, p. 18).

FRANÇÈS. Mais les héros, les fils du Père sont tous / Apparus, et les Saintes Ecritures / En témoignage; et la suite jusqu'aujourd'hui / Des actes sur la terre en leur course rivale irrépressible / Traduit l'éclair. (*Oeuvres*, Gustave Roud, Gallimard col. La Pléiade, Paris **1967**, p. 873). Et les héros, ses fils, / sont tous venus et de lui les Ecritures / saintes et les exploits de la terre / élucident l'éclair jusqu'ici, / un concours sans halte. (*Hölderlin*, John E. Jackson, L'Herne, Paris **1989**, p. 62). Mais les héros, ses fils, sont / Tous venus, et les saintes écritures / De lui, et font claire la foudre / Les actes de la Terre jusqu'à nous, / Concours irrésistible. (*Oeuvre poétique complète*, François Garrigue, Ed. De la Différence, Paris, **2005**, p. 835). Mais les héros, ses fils, / Sont tous venus et de saints écrits / Sur lui et les actions de la terre / Expliquent l'éclair jusqu'à présent, / Une course inexorable. (*Chants de la terre natale*, Ludwig Lehnen, Orphée, Paris **2014**, p. 103).

CASTELLÀ. Pero los héroes, sus hijos, / han llegado, / y las sagradas escrituras / hablan de Él, y las hazañas de la tierra / explican hasta hoy el rayo / como un ciclo sin fin. (*Poesía completa*, Federico Gorbea, Ediciones 29, Barcelona **1977**, p. 407). Mas los héroes, sus hijos, han llegado, / y hablan de él las Sagradas Escrituras, / y las hazañas de este mundo explican / el rayo y todo un ciclo que no cesa. (*Antología poética*, Federico Bermúdez-Cañete, Cátedra, Madrid **2002**, p. 223). Pero han venido los héroes, / sus hijos todos, y las sagradas escrituras / que tratan de él, y explican el rayo / los hechos de la tierra hasta ahora, / un ciclo incesante. (*Poemas*, Eduardo Gil Bera, Penguin Clásicos, Barcelona **2012**, p. 467).

CATALÀ. Però els herois, fills Seus, / tots han vingut i les escriptures santes / d'Ell i el llamp expliquen / fins avui els actes de la Terra, / cursa irresistible. (*Himnes*, Manuel Carbonell, Quaderns Crema, Barcelona **1981**, p. 125). Però són els herois, els fills del Pare, / que han vingut tots i les Sagrades Escripures / d'Ell i el llamp expliquen / les gestes de la terra fins avui, / una cursa imparabile. (*Patmos*, dins *El simbolisme d'uns noms*, Ricard Torrents, Fundació Privada Betània-Patmos, Barcelona **2006**, p. 74).

La dificultat que d'entrada destaca sobre la resta està ancorada al verb *erklären*. La disposició de l'original obliga a plantejar quin és el subjecte d'aquest verb. En ell mateix, aquest mot és traduït en italià, castellà i català unànimement: *spiegano*, *explican*, *expliquen*, amb la marca d'un subjecte plural, com ho fa l'alemany. En francès, en canvi, només l'edició del 2014 presenta *expliquent*, les altres opten per variants alternatives: 1967, *traduit* (subjecte singular); 1989, *élucident*; 2005, *font claire*. L'alemany marca ben clar que el complement d'*erklären* és l'acusatiu *den Blitz*, cosa que permet anteposar-lo sense vacil·lacions al verb. En les llengües neolatines, si es calca aquesta anteposició, es violenta la sintaxi d'ordre. Això explica la posposició en la majoria de les versions. Italianes, *spiegano il fulmine* (1993), *spiegano la folgore* (2001). Les franceses, totes se sotmeten a la sintaxi d'ordre: *traduit l'éclair* (1967); *élucident l'éclair* (1989); *font claire la foudre* (2005); *expliquent l'éclair* (2014). També els traductors castellans segueixen aquesta direcció: *explican [...] el rayo* (1977); *explican / el rayo* (2002); *explican el rayo* (2012). Les dues catalanes, però, s'atenen a l'anteposició: *el llamp expliquen* (1981) i (2006), com ho fan també dues d'italianes: *la folgore spiegano* (1965); *il lampo spiegano* (2010).

És clar aleshores que el subjecte d'*erklären* és el plural posposat *die Thaten der Erde*. La traducció d'aquest grup nominal no es presenta sense disparitats. Italià: *i fatti della terra* (1965), *le opere della terra* (1993), *le gesta del mondo* (2001), *le gesta della terra* (2010). Francès: *des actes sur la terre* (1967), *les exploits de la terre* (1989), *les actes de la Terre* (2005), *les actions de la terre*

(2014). Castellà: *las hazañas de la tierra* (1977), *las hazañas de este mundo* (2002), *los hechos de la tierra* (2012). Català: *els actes de la Terra* (1981), *les gestes de la terra* (2006).

L'element problemàtic sorgeix ara amb el grup nominal sintàcticament no marcat que, coordinat a *den Blitz*, no solament és un plural sinó que també està coordinat a la seqüència anterior: *und heilige Schriften [v]on ihm und*. Per si mateix, *heilige Schriften von ihm*, ja és ardu de traduir. *Testi sacri / da Lui* (1965), *la sua sacra scrittura* (1995); *le sue sacre Scritture* (2001); *sacre Scritture / Da Lui* (2010). *Les Saintes Écritures / En témoignage* (1967); *de lui les Écritures / saintes* (1989); *les saintes écritures / De lui* (2005); *de saints écrits / Sur lui* (2014). *Las sagradas escrituras / hablan de El* (1977); *hablan de él las Sagradas Escrituras* (2002); *las sagradas escrituras / que tratan de él* (2012). *Les escriptures santes / d'Ell* (1981); *les Sagrades Escripções / d'Ell* (2006). No escau entrar ara a veure les coincidències i les discrepàncies entre les versions, i les conseqüències de tot tipus que se'n deriven a cada cas, ni que sigui l'ús de majúscules o la reordenació de la seqüència nominal. Hom es troba en una bifurcació, en el compromís d'haver de decidir entre dues vies: ¿(les) *heilige Schriften von ihm* s'uneixen als *Thaten der Erde* i contribueixen a fer comprensible el «seu senyal» (*sein Zeichen*, v. 203), *den Blitz*, o, en tant que terme sense marca de cas, s'ajunten al *Blitz* i inverteixen el propi sentit (explicar allò que s'ha fet) i passen a ser explicades, és a dir demostrades i confirmades pels *Thaten der Erde*? Altrament dit, dues possibilitats de lectura es plantegen al traductor: a) (les) *Sagrades Escripções* i els fets de la terra expliquen, respectivament però no igualment, el llamp; b) els fets de la terra expliquen el llamp i (les) *Sagrades Escripções* com a dues modalitats d'una mateixa manifestació. Tanmateix, aquest caràcter irresolt, aquest mantenir-se expressament en la no-univocitat es el que caldria que sostingués primordialment un procedir que no fos un adaptar ni menys encara un assimilar allò que en la seva pròpia llar, *Heim*, en la seva pròpia llengua, se sostreu a la solita familiaritat, a l'ordinària obvietat, sinó que volgués ser un hostatjar aquest cos estrany, estranger, conservant-ne el caràcter in-sòlit, extra-ordinari.

Aleshores apareix de retop que la versalitat del vers aporta un gir clarificador. Tant en un sentit com en l'altre, *heilige Schriften* i *die Thaten der Erde* giravolten vertiginosament entorn d'un sol vers: *von ihm UND den Blitz ERKLAREN*. El que queda violentament aclarit, per dir-ho així, amb el llambreig de l'hipèrbaton, és la coordinació de *von ihm den Blitz*, «d'ell» i «el llamp». Llavors s'il·lumina de cop que el Pare etern de la tradició cristiana, referit per les *Sagrades Escripções*, i el Pare Zeus, representat pel llamp, s'engalzen en una sola figura dual. Llavors es fa visible que l'explicació, *Erklärung*, de l'emblema que és «el llamp» caldria buscar-la en dues manifestacions d'identíc origin però d'indole distinta: (els) textos sagrats i els fets de la Terra.

Aquest segment obliga a remuntar al segment oracional que el precedeix. De fet l'*und* que introduïx *heilige Schriften [v]on ihm* funciona diferentment de l'*und* que connecta aquest grup nominal amb *den Blitz*. És del que s'han adonat els traductors fins al punt de veure's empesos alguns a senyalar-lo amb la coma preceptiva. *Es sind aber die Helden, seine Söhne / [g]ekommen all und* ... Però també l'absència de coma després de *Söhne*, que hauria de presentar l'aposició a *Helden*, representa un toc d'atenció a retenir i a tenir en compte per a la manca de coma després de *gekommen all*, «vinguts tots».

En efecte, tots els traductors, excepte Roud i Reitani, hi afegixen la coma que la normativa dicta per a una aposició explicativa. Això fa que l'èmfasi recaigui en «herois» i que «fills» ocupi una posició subordinada. Sense la coma, però, «herois» i «fills» apareixen en l'equilibri paradoxal dels idèntics i diferents, per dir-ho així, el punt d'encontre de dues mirades distintes: la dels immortals (del *Himmel*, v. 204) amb els «fills», la dels mortals (de l'*Erde*, v. 209) amb els «herois».

La no-coma entre *gekommen all i und heilige Schriften* crea una cruïlla en què les direccions es dispersen. **Versions italianes:** *tutti venuti e testi sacri* (1965); *Sono giunti tutti e le sue sacre Scritture* (2001); *Venuti tutti e sacre Scritture* (2010); la de 1993, que es desentén de l'estructura estròfica i tira pel dret, secciona en dos versos el de l'original: *Ma sono venuti / [...] / e la sua sacra scrittura*. **Versions franceses:** *Apparus, et les Saintes Ecritures* (1967); *sont tous venus et de lui les Ecritures* (1989); *Tous venus, et les saintes écritures* (2005); *Sont tous venus et de saints écrits* (2014). **Versions castellanés:** *han llegado, / y las sagradas escrituras* (1997)—d'un sol vers, fent-ne dos, d'una estrofa de quinze versos, fent-ne una de dinou; *han llegado, / y hablan de él las Sagradas Escrituras*, --desplaçant «han llegado» al vers anterior i reemplaçant-lo amb l'afegit de «hablan» (2002); *sus hijos todos, y las sagradas escrituras* (2012). **Versions catalanes:** *tots han vingut i les escriptures santes* (1981); *que han vingut tots i les Sagrades Escripures* (2006).

En el cas que aquí s'hagi conservat la no-coma de l'original, però, la pruija de fer més entenedor el text empeny sovint a veure-la després de *heilige Schriften* [v]on ihm. Aleshores la lectura aclareix desavenint el que s'avenia. En el fons, hi ha un dilema: *heilige Schriften*, ¿entorn de quin nucli verbal orbiten, de «venir» o d'«explicar», de *kommen* o d'*erklären*? De la resposta que s'hi doni, en vindrà la necessitat de la coma o de la no-coma aquí. I si quan algu hi sobreentén una entitat exorbitant que malda per integrar-se en el sistema més pròxim de *kommen*, o en el més llunyà d'*erklären*, llavors cal travar-la amb comes. Llavors perilla la integritat original. El fet és que el no-marcatge del text font posa tots els lectors, ni que siguin els alemanys mateixos, en el destret d'haver de suspendre'n la comprensió immediata.

En rellegir tota la frase, apareix que s'estructura sobre la dualitat. Els dos verbs componen un sistema binari compacte. L'absència de puntuació crea l'«oposició harmònica» d'una totalitat tensa o d'una tensió total. El punt crític, d'unio i alhora de separació, se situa a *heilige Schriften*. D'una banda, provenen del Cel (*von ihm*), com tots «els herois, els seus fills»; d'altra banda, advenen a la Terra (*der Erde*) en tant que expliquen i són explicades pels «actes» (*Thaten*) que hi tenen lloc, sense descartar una no improbable al·lusió a la Vulgata, als *Actus Apostolorum*. Són l'arcada que sosté l'aliança entre el pol dels herois (fills de Déu) i el de les gestes que fan història. Per això, amb una economia de recursos austera i ensems rigorosa, *heilige Schriften* no poden quedar adscrites només a un àmbit. Han de participar de tots dos.

No sorprèn, doncs, que no tan sols no hagin estat distingides amb cap signe de puntuació, sinó que se sostreguin a les pressuposicions que la cultura occidental, especialment als països de tradició catòlica, té íntimament fixades en tant que LES Sagrades Escripures, la Bíblia. D'on, l'abolició del determinant, cosa que assenyalava també la conveniència d'evitar-ne la taxativa traducció de «Sagrades Escripures», sobretot tenint en compte que en alemany es donen habitualment en singular, *die Heilige Schrift*. La voluntat, explícita, de defugir les lectures, per dir-ho així, espontànies o automàtiques de tot allò que s'aplega entorn de la tradició cristianooccidental es concreta encara llavors en la no-evidència del referent de *seine Söhne*.

Els herois són tots «fills seus». Que l'atribució de tots aquests herois és discutible es constata en la no-unanimitat de parers a l'hora de traduir i en les vacil·lacions de subratllar en majúscula o no *von ihm*, «d'ell». La traducció topa amb *seine* com un nucli inestable, ambigu, que requereix el recurs d'una explicació intertextual o una solució aclaridora. Atenent, però, al pes de les simetries i els paral·lelismes en poesia, i especialment en Hölderlin, com ha demostrat entre d'altres Jakobson, les ocurrencies de *sein* apunten al «Pare etern» (v. 202): *sein Zeichen* (v. 203) i *seine Werke* (v. 210). Però, més pròxim, Crist (v. 205), el Fill, podria ser-ne el referent més plausible: *sein Leben* (v. 205). En aquest cas, els *Helden* serien els Apòstols de Crist, tant més que en un altre passatge de *Patmos* (v. 105) són anomenats els *Todeshelden*, els «herois de la mort». Contra aquesta lectura presenta una objecció seriosa l'*aber*, «però», que fa que es recalqui emfàticament l'*all*, «tots», amb què es

tanca l'abast de *sind ... gekommen*, «han vingut». Els Apòstols no són els exclusius herois de Crist, sinó que queden inclosos en la totalitat dels fills del Pare. I, tanmateix, això no silencia ni aboleix l'eco cristològic d'una part dels herois, i precisament d'aquells que més presència tenen en l'himne, himne que canta eminentment l'heroi que a *Patmos* escriu el que el penúltim vers, el 225, evoca amb la *veste Buchstab*, la «lletra ferma» de l'*Apocalipsi*. Llavors s'albira el sentit de la cesura que, arran de la coma, distingeix «els herois» i «fills seus» tot integrant-los en una comunitat miticohistòrica.

Només dues traduccions han optat per explicitar que els «fills» ho són del Pare etern. Totes les altres es confien manifestament o tàcita a les referències que han aportat els estudiosos de l'obra de Hölderlin. Excloent per a una part la possibilitat de la paternitat de Crist, però, hom redueix l'abast connotatiu de *seine Söhne*. Tant en un cas com en l'altre es desfà l'«oposició harmònica», la polaritat original.

Un element mínim encara es troba quasi a la fi de la frase, però que la insereix a la unitat de l'estrofa. És el complement de *die Thaten der Erde, bis itzt*. Només una simple ullada a les traduccions fa apareixer la resistència a tot trasllat. La dificultat està a mantenir la relació que es fixa entre els tres marcadors temporals *jetzt, itzt, jeher*, significativament situats al *Wirkungskreis*, al «camp d'efectivitat» de l'estrofa. El primer a la fi del vers inicial, el segon a la fi de l'avantpenúltim vers, el darrer a la fi del vers final. L'habitual i comú *jetzt*, «ara», obre l'espai del present actual, el temps del factor i del comitent del poema, l'arcaic *itzt*, «ara/avui», fa entrar al present el passat, el temps del mite i de la història, i tots dos temps queden recollits i conservats finalment no en la atemporalitat del Pare etern, sinó en la temporalització de l'eternitat, *jeher*, «des de sempre».

Que la frase entera compon un camp de forces que s'atrauen i es repel·leixen alhora, ho palesa l'aposiició conclusiva. Per la singularitat excepcional, no ja en la frase sinó en tota l'estrofa, de l'indeterminat *ein*, «un», tant com per l'emfàtica col·locació de l'adjectiu *unaufhaltsam*, posposat a «cursa», *Wettlauf*, s'imposa com una delimitació rotunda que assumeix i resumeix, *sense res que l'aturi*, totes les forces en joc. Només Reitani (2001), malgrat canviar el sobri indeterminat per un determinat solemniat, tanca la frase amb la inversió que recalca la qualitat ineluctable, humanament indecidible, del curs de la història, *L'inarrrestabile corsa*.

«Una indeturable cursa» l'hermètic sentit de la qual és el que «el cant alemany» s'avé a seguir (vers final, 226, *Dem folgt deutscher Gesang*) hermeneüticament, sobriament fidel a la *Junonische Nüchternheit*, la «sobrietat junoniana», com Hölderlin denomina la tendència «nacional» de la poesia hespèrica, atreta pel seu «oposat harmònic», l'embriaguesa i la desmesura del *heilige Pathos*, el «pathos sagrat», propi de la poesia i la tragèdia gregues.

Aquest poema ha estat reconegut com un dels himnes hölderlinians més representatius del seu estil tardà. Malgrat sorgir com a resposta a l'encàrrec de compondre un poema que rebatés «els somnis exegetics» (en paraules del comitent) dels intèrprets positivistes de la Bíblia, i especialment de l'*Apocalipsi*, Hölderlin desborda l'estret marc ideològic previst per l'encàrrec i crea una obra en què la tradició neotestamentària s'acobla amb la mitologia grega i amb les obres que s'hi han inspirat. Això es tradueix en un text que posa en altíssima tensió els recursos gramaticals de la llengua alemanya i que regira categòricament el seu fons de sobreentesos culturals, fons que d'altra banda comparteix amb les altres llengües occidentals. Aquesta tensió desestabilitza l'obra i empeny Hölderlin a emprendre'n revisions que han quedat inconcluses. Quasi a una semblant sensació insatisfactòria es troben abocats els traductors que s'hi han vist, que ens hi hem vist, capturats. El comentari anterior n'és una prova. Potser una nova versió em permetrà assolir un grau de satisfacció més alt arran de la renovada interpretació i lectura de l'himne *Patmos*.

